

Finnögontröst och sen fältgentiana vid Lejdens gård år 2012

Inom ramen för övervakning av hotade kärlväxter har en kartering av finnögontröst och sen fältgentiana utförts vid Lejdens gård, Märsta, Stockholms län. Årets kartering av den betade gårdsnära hagen är en fortsättning på mätningar på samma plats under en följd av år. Därför presenterar denna sammanställning en jämförelse med tidigare års karteringar. Både finnögontröst och sen fältgentiana är hävdberoende arter som är beroende av kontinuerlig hävd. I denna sammanställning diskuteras behovet av hävd för att utveckla populationerna vid Lejdens gård.

Inledning

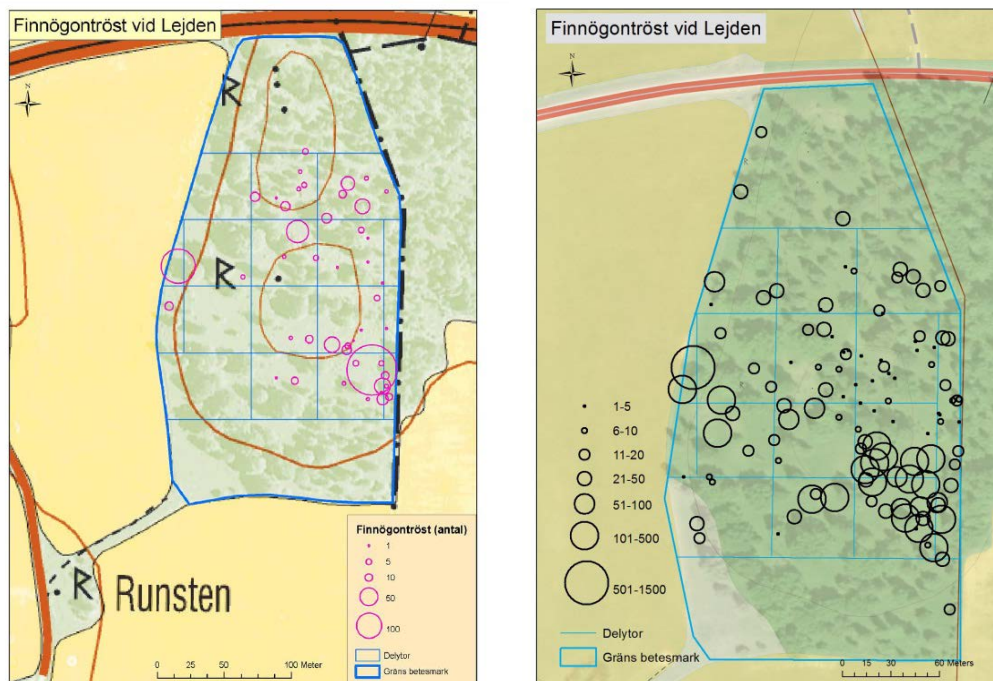
Både finnögontröst *Euphrasia officinalis* ssp. *officinalis* och sen fältgentiana *Gentianella campestris* var. *campestris* är knutna till välhävdade naturliga betesmarker och är bland de första arter som försvinner när hävden upphör (Ekstam och Forshed, 1997). Minskningen av denna naturtyp har missgynnat dessa underarter kraftigt och båda är upptagna som starkt hotade (EN) i den senaste rödlistan (Gärdenfors, 2010). Sen fältgentiana är tvåårig med huvudsaklig blomning år två och finnögontröst är ettårig, för båda antas fröna vara kortlivade och de är därför beroende av att förutsättningarna på växtplatsen i princip uppfylls varje år (Jonsell m.fl., 2010). För finnögontröst har även ett nationellt åtgärdsprogram upprättats där det bland annat föreslås att mängden plantor i de kända populationerna räknas årligen, viktigt att ta i beräkning är att populationsstorlekarna verkar variera starkt från år till år vilket innebär att övervakningen bör ske på lång sikt (Appelqvist m.fl., 2008).

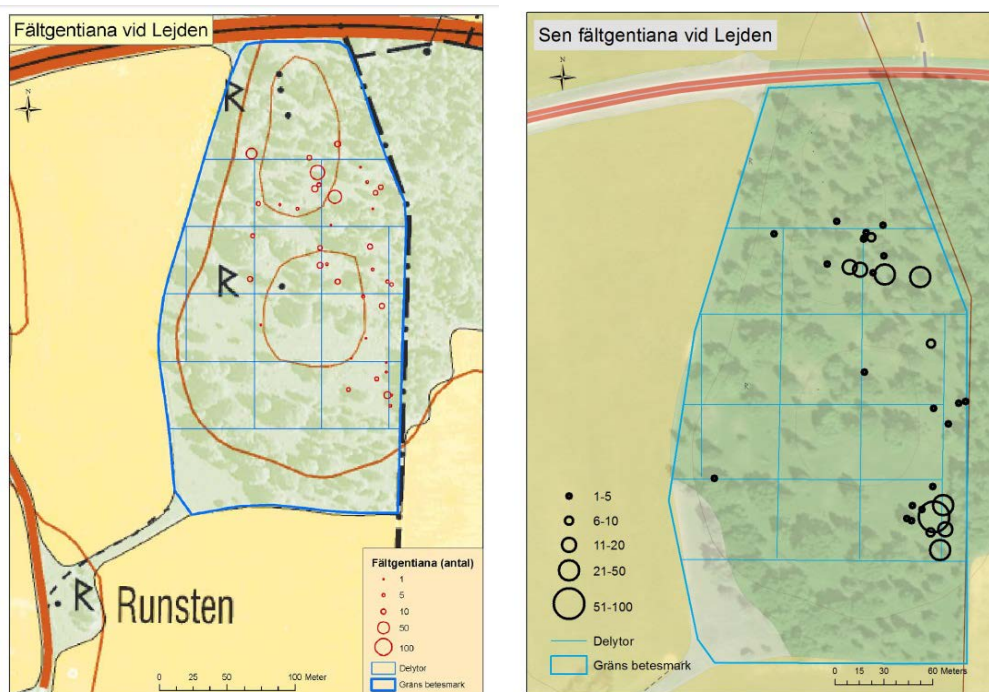
Figur 1. Finnögontröst vid Lejdens gård.

Metod

Räkningen genomfördes under en dag den 24 augusti 2012 av Joel Hallqvist och Magnus Stenmark. För att underlätta inventerandet användes en handdator där det aktuella området delades in i ett rutnät som i stort följde den indelning som använts under de två föregående årens inventeringar (Lif, 2011). Rutorna gick sedan systematiskt igenom och alla finnögontröstar och fältgentianor räknades, i de fall stora bestånd av ögontrösten påträffades blev av naturliga skäl antalet plantor mer av en uppskattning. För fältgentiana räknades liksom i 2011 års inventering inte första årets bladrossett.

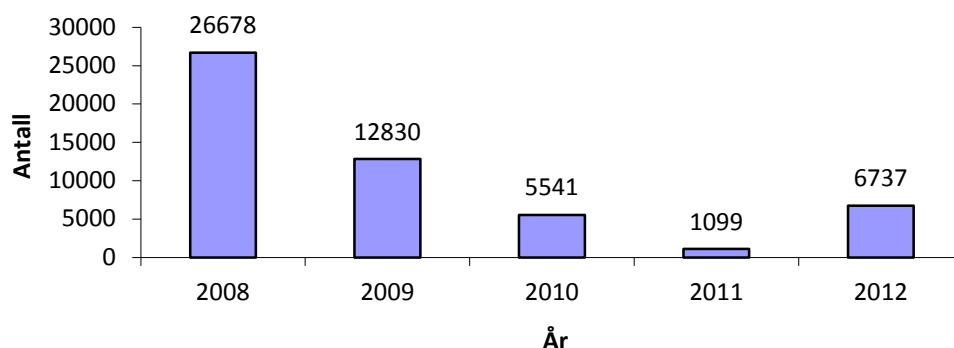
Figur 2. Finnögontröst från karteringen 2011 (vänster) och 2012 (höger).

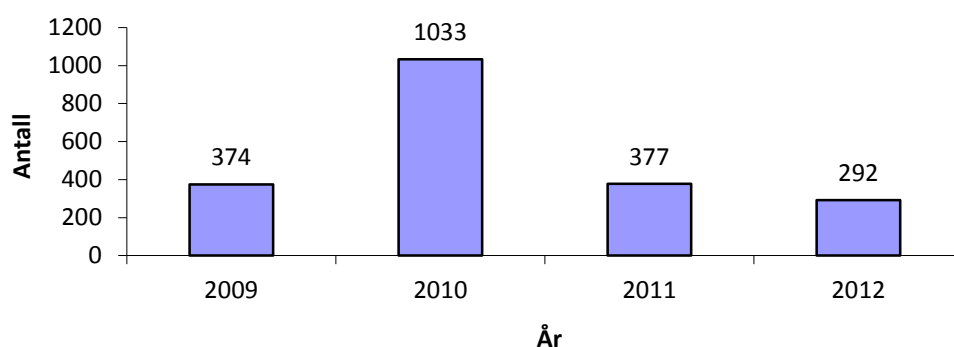
Figur 3. Sen fältgentiana från karteringen 2011 (vänster) och 2012 (höger).

Resultat

Av finnögontröst registrerades totalt 6 737 individer och av fältgentiana 292. I diagrammen (Figur 4, Figur 5) åskådliggörs de senaste årens populationsförändringar, uppgifterna från tidigare års inventeringar har hämtats från Mattias Lifs rapport. Eftersom fyndplatserna koordinatsattes gjordes också en spatial jämförelse med förra årets kartering (Figur 2, Figur 3).

Figur 4. Antal individer av finnögontröst vid Lejden år 2008 till 2012.

Figur 5. Antal individer av sen fältgentiana vid Lejden år 2009 till 2012.

Diskussion

Säsongs inverkan

Efter två torra somrar som troligen missgynnade finnögöntrösten var säsongen 2012 betydligt blötare med en nederbörd betydligt över den normala för i alla fall juni och augusti enligt SMHI. Den 24 augusti 2012 visade sig vara en lämplig tidpunkt för inventering av finnögöntrösten vars blommor stod i full blom och var lätta att lägga märke till.

Trender

Vi noterade ett högre antal plantor än de två senaste åren vilket bryter den nedåtgående trend man kan följa sedan toppåret 2008. Kanske gjorde de senaste årens tydliga nedgång i populationsstorlek och framför allt förra årets mycket låga antal att det trots goda förutsättningar fanns för få grobara frön i marken för att nå upp i tidigare års höga siffror.

Uppenbart är emellertid att populationsstorleken varierar över tid, något som även bekräftas av uppgifter från år före 2008 som visar att det 2006 och 2003 rapporterades runt 1 000 plantor på lokalen för att däremellan öka till 12 500 år 2005 (Lif, 2011). Det blir därför mycket intressant att se om populationen fortsätter att öka till nästa år eftersom det nu bör finnas gott om frö i marken efter årets växtsäsong, förutsatt förstås att väderförhållandena blir de rätta.

Sen fältgentiana

Årets 292 räknade sen fältgentiana är det lägsta antalet som har noterats vid Lejden på många år, endast 1996 har färre rapporterats nämligen 200. Annars har antalet pendlat mellan ca 370 upp till ca 500 förutom år 2010 då hela 1 033 noterades (Lif, 2011). Att årets räkning gav ett så magert utfall kan antagligen delvis bero på tidpunkten, den sena fältgentianan hade till största delen blommat över och endast enstaka exemplar stod fortfarande i blom. Detta faktum försvårade inventeringen betydligt då växterna gömdes i det långa gräset och var vanskliga att få syn på. En annan orsak skulle även för gentianan kunna vara att den torra väderleken spelat en roll och då växten är tvåårig har kanske de två föregående åren påverkat årets individer negativt.

Figur 6. Sen fältgentiana vid Lejdens gård.

Hävdens påverkan

Finnögontröst är beroende av kontinuerlig störning och trivs i friska betesmarker och slåtterängar. Vid Lejdens gård är hela fyndområdet en betesmark som använts för bete sannolikt under flera århundraden. I dag har betesmarken ett trädskikt med ek, tall och vårtbjörk. Buskskiktet är svagt men här och där finns enbuskar. Hagen har gott om gläntor och flera större partier med enbart fältskikt. Keith Majander, arrenadator av Lejdens gård, förklarade att hagen förr i tiden betats kontinuerligt men svagt av nötboskap. Närheten till gården har troligen gjort att hagen använts för hästar och för nötboskap som klarat det knappa betet. Flera kullar i närheten kan ha använts på samma sätt. I dag används inte beteshagen i samma hävdregim som förr. Anledningen är att betesdjurens sammansättning vid Lejdens gård förändrats. Under de senaste åren har en mindre köttbesättning släppts på i hagen, men endast mycket sent – i september. Fördelen med sent bete är givetvis att finnögontröst och sen fältgentiana inte betas bort och därmed ofta kan leverera god frösättning. Den nödvändiga markstörringen som finnögontrösten behöver för frögroning skapas av betesdjuren oavsett när på säsongen de betar. Den stora nackdelen med sent bete år efter år är näringsackumuleringen. Vid det sena betespåsläppet så betas fältskiktet visserligen ned, men det mesta av gräsens och örternas näring har redan ackumulerats i marken i rötter, rosetter och rottrådar. Näringsackumuleringen leder på sikt till att gräsvålen ökar sin andel på bekostnad av örtfloran, förbuskning börjar och nödvändiga torrmarksfläckar med öppen jord försvinner. På flera håll i hagen vid Lejdens gård syns dessa tendenser. Risken är uppenbar att hundäxing, älggräs och tuvtåtel blir mer spridda och minskar förutsättningarna för finnögontröst och sen fältgentiana. Vi tog upp diskussionen om fällindelning med arrendatorn. Av praktiska skäl är fällindelning problematisk eftersom arbetet är krävande med att flytta djur upprepade gånger under säsongen. Vår slutsats är att kontinuerlig men svag hävd bör testas under en serie av år. Det är viktigt att ha i tankarna att antal blommande individer av finnögontröst och sen fältgentiana i bästa fall är en effekt av kortsiktig god status men i sämsta fall ett utfall av blomning under den så kallade älskliga fasen. Mer stabila mått på god status för finnögontröst och sen fältgentiana är registrering av blommande individer kompletterad med registrering av markstörring, fältskiktets status i synnerhet förhållandet mellan bredbladiga gräsarter och örter samt registrering av igenväxningsparametrar som busk- och trädskikt.

Möjliga förbättringsåtgärder av hävden vid Lejdens gård

- Försöka återskapa en beteshävd som mer påminner om det som rimligen präglade området de senaste århundradena. Kontinuerlig men svag hävd bör rimligen på ett bättre sätt än i dag säkra långsiktig god status.
- Vara uppmärksam på näringsackumuleringen i hagen. Eventuellt komplettera med slåtter i ytor som är näringspåverkade.

- Avverka ett 15-tal träd av tall och björk som minskar förutsättningen för en gynnsam gräs- och örtflora. Särskilt i södra delen av hagen.
- Säkra markblottor i hagen för att gynna frögroning.

Övriga fynd

Ett 20-tal arter av insekter noterades under fältbesöket och rapporterades till artportalen. Området har en mycket kraftig population av senblommande ängsvädd. Ängsvädd är värdväxt för det rödlistade guldsandbiet *Andrena marginata* och för de rödlistade antennmalarna kärrantennmal *Nemophora minimella* och ängsväddantennmal *Nemophora cupriacella*. Ingen av dessa arter bedömdes ha ett fullgott habitat i området. Violettt fingersvamp, en rödlistad svamp knuten till naturbetesmarker, noterades på en växtplats i hagen.

Referenser

- Appelqvist, T., Fasth, T. & Bengtson, O. 2008. Åtgärdsprogram för finnögontröst 2008-2012 (*Euphrasia rostkoviana* ssp. *fennica*). Rapport 5918. Naturvårdsverket. Stockholm.
- Ekstam, U., Forshed, N. 1997. Om hävden upphör. Kärlväxter som indikatorarter i ängs- och hagmarker. Naturvårdsverket. Stockholm.
- Gärdenfors, U. 2010. Rödlistade arter i Sverige 2010. ArtDatabanken, SLU, Uppsala.
- Jonsell, B., Nilsson, Ö. & Lennartsson, T. 2010. Artfaktablad, *Gentianella campestris* subsp. *campestris*, fältgentiana. ArtDatabanken, SLU, Uppsala. www.artfakta.se
- Lif, M. 2011. Inventering av finnögontröst *Euphrasia rostkoviana* ssp. *fennica* och sen fältgentiana *Gentianella campestris* var. *campestris* vid Lejden 2011. Opublicerad sammanställning.